

373.31(082)

1778

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Криворізький державний педагогічний університет

Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

**Збірник наукових та науково-методичних праць
кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету**

Випуск 2

Кривий Ріг

2003

вміннями застосовувати їх у сучасній школі, здійснює пошукову діяльність, розвиває свій творчий потенціал [6].

Вивчення можливостей освітньо-виховного потенціалу надбань української педагогіки щойно розпочалося. На черзі нові дослідження ролі автентичної педагогічної думки в подальшому розвитку українського шкільництва, освіти і виховання сучасного покоління юних українців.

Література:

1. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХХІ ст. //Освіта України. – 2001. - № 29. – 18 листопада.
2. К р е м е н ь В. Г. Вища освіта і наука – пріоритетні сфери розвитку суспільства у ХХІ столітті //Вища школа. – 2003. - № 4-5.
3. У ш и н с ь к и й К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. – К.: Рад. шк., 1982.
4. Історія української школи і педагогіки: Навч. посібник. – К.: Т-во „Знання”, 2003. – 450 с.
5. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія /Упоряд. О.О.Любар. – К.: Т-во „Знання”. – 746 с.
6. Л ю б а р О. О. Опанування майбутніми вчителями української педагогічної культури //Вища школа. - 2003. - № 4-5.

Останчук О.Є.

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ДІЯЛЬНОСТІ УЧИТЕЛЯ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

В статті досліджуються особливості застосування синергетичного підходу в процесі побудови педагогічних систем, розкривається специфіка діяльності учителя в умовах інноваційного розвитку суспільства.

Ключові слова: синергетичний підхід, система діяльності учителя, принцип діалогового взаємодіяння.

In article features of application synergetic the approach are investigated during construction of pedagogical systems, specificity of activity of the teacher in conditions of innovative development of a society is opened.

Key words: synergetic the approach, system of activity of the teacher, a principle of dialogue interaction.

Демократичні установки у суспільстві спонукають переглянути основний напрям розвитку освіти і утвердити особистісно-плюралістичний, у якому „надається найважливіша увага формуванню творчої, діяльнісної особистості, розвитку її унікальних здібностей” [6; 52]. Докорінна зміна освітньої парадигми – це не зміна вивісок на фасадах навчальних закладів. Її одними словесними закличками, навіть якщо вони дуже переконливі, не здійснити. Для конституювання „відкритого суспільства” у кінцевому підсумку повинна змінитися людина. Це означає, що реалізація ідей гуманістичної освіти потребує інших педагогічних підходів.

Сьогодні під крилом гуманістичної парадигми відомі вчені-педагоги активно обґрунтовують особистісно-орієнтоване навчання, яке півстоліття тому успішно впроваджував В.О.Сухомлинський. Гуманістична школа, за визначенням В.О.Сухомлинського, – „це, образно кажучи, тонкий і чутливий музичний інструмент, який творить мелодію лише тоді, коли цей інструмент добре настроений, а настроєє його особистість педагога, вихователя” [7; 197].

Сучасний етап розвитку освіти характеризується більш складним розумінням і усвідомленням сутності і особливостей педагогічної діяльності, таких її якостей, як інтегративність, цілісність, відкритість, багатоаспектність. Разом з тим треба зазначити, що діяльність учителя в умовах гуманізації і демократизації суспільства залишається недостатньо дослідженим явищем. Саме тому виникає настійна необхідність розгортання фундаментальних і прикладних досліджень, перспективи яких ми пов’язуємо із подальшим розвитком системного і синергетичного підходу до побудови педагогічних систем.

Діяльність учителя є найвпливовішим фактором, що визначає "основні властивості, характер стосунків, імпульси розвитку" цілісного педагогічного процесу [3; 67]. Тому можна стверджувати, що ефективність реального навчально-виховного процесу залежить не лише від корисної дії впроваджуваного передового педагогічного досвіду, інноваційної педагогічної технології, новітньої методичної системи, а передусім від системи діяльності учителя, що склалася, її рівня розвитку, етапу життєдіяльності.

Система роботи учителя як спеціально організована педагогічна діяльність передбачає продумане використання в освітній практиці сукупності взаємозв'язаних типів і видів учбових занять, змісту, форм і методів навчання і виховання, що функціонують як одне ціле на основі певної педагогічної концепції. Система в роботі учителя є найголовнішим функціональним продуктом його творчої науково-теоретичної і практичної діяльності і характеризується природною спроможністю забезпечувати високу результативність педагогічного процесу в умовах, що постійно змінюються, в нестандартних ситуаціях, що вимагають корекції та модернізації ustalених в попередній період дій учителя.

Формування педагогічної системи педагога як системи поглядів, підходів, парадигм, методів відбувається, з одного боку, як цілеспрямована діяльність у межах своїх можливостей, а з другого - як самоорганізація педагогічного процесу. Педагогічна система учителя є результатом його власного вибору і бачення шляхів подальшого розвитку педагогічного процесу.

Робота в інноваційному режимі вимагає побудови педагогом освітнього простору на основі врахування постійно змінних інтересів і освітніх потреб дітей, а також здійснення індивідуального підходу до кожної дитини, розвиненої гнучкості, здібності до постійної самозміни та імпровізації. Саме тому діяльність учителя має розгортатися як відкрита педагогічна система, що підлягає постійному вдосконаленню, оновленню і подальшій заміні на іншу педагогічну систему,

якісно вищого рівня і, можливо, іншої концептуальної орієнтації, зумовленої соціальними потребами і новітніми досягненнями педагогічних наук.

Разом з тим, традиційна освітня система, в тому числі діяльність учителя як її підсистема, будується на встановленні причинно-наслідкових зв'язків шляхом прямого впливу учителя на учнів з метою отримання відповідної реакції з їх боку. За таких умов розвиток розглядається переважно як спрямована, незворотна та закономірна зміна, що не враховує хаотичних змін суб'єкту. Імперативне навчання будується на педагогічному примусі і є наслідком утвердження в державі єдиних підходів до складних творчо-діяльнісних процесів. Цілеспрямовані фронтальні педагогічні впливи загострюють суперечність між саморозвитком і розвитком, який задається офіційним навчанням, „викликають напруженість у взаєминах між учителем і учнем, вселяє страх у дітей, неприязнь до педагога, зачіпає їхню гідність, націлює на оцінку як на основний результат учіння” [1; 34]. Тому ті педагоги, яким вдається швидко і безболісно подолати консервативні забобони, і ті, хто вже давно існував в іншій системі духовних координат, отримують незаперечні і вирішальні конкурентні переваги на рівні особистості.

Слід враховувати, що процес освіти, як і будь-який інший педагогічний процес, соціальний за своїм характером, завжди містить у собі елементи творчої інтерпретації. Тому найскладнішою проблемою для вітчизняної освітньої практики і разом з тим, перспективою є проблема взаємодії, синергії всіх підсистем освітньої системи.

Враховуючи всю складність і варіативність педагогічних явищ, той факт, що педагогічні закономірності носять характер тенденцій, які ускладнюються в кожному конкретному випадку численними факторами, ми зробили спробу застосувати синергетичний підхід до діяльності учителя. Синергетичний підхід дозволяє більш чітко усвідомити, визначити місце системи роботи учителя в цілісному педагогічному процесі, встановити її взаємозв'язки з іншими педагогічними системами.

Синергетика досліджує класичну взаємодію з позиції реального взаємозв'язку складних і відкритих систем, які перебувають у постійному процесі саморозвитку завдяки природній здатності нових систем до самоорганізації. Отже, за допомогою синергетики можна обґрунтувати нові підходи до дослідження педагогічних явищ. Значення синергетики для освіти пов'язане, перш за все, з можливістю інтегрування різних предметів, більш глибокого вивчення міжпредметних зв'язків, більш повної реалізації основних дидактичних умов для організації та проведення навчального процесу на підставі головних його принципів – науковості, систематичності, єдності конкретного і абстрактного, зв'язку теорії з практикою та інших.

Унікальність синергетики для педагогіки і сучасної освіти полягає у вихідному її значенні як „спільний колективний вплив”. З цих позицій система роботи учителя розуміється як соціокультурне зовнішнє середовище, в якому постійно відбуваються перетворення в учнях, розвиток їхньої особистості. В такому розумінні відносно системи роботи учителя спрацьовує принцип "матрьошки", сформульований одним із засновників теорії саморганізації І.Р.Прігожиним. Йому і належить термін "вкладені системи", які він трактує як відкриті системи, необхідною умовою існування яких є обмін енергією та інформацією з іншими системами [8; 34].

Нові вимоги до роботи учителя обумовили інший погляд на рівні і критерії педагогічної діяльності в особистісно-зорієнтованому освітньому просторі. Найбільш поширеною і доступною в практичному користуванні є рівні педагогічного процесу, що запропоновані Н.В.Кузьміною: репродуктивний, адаптивний, локально-моделюючий, системно-моделюючий. Така градація з одного боку є універсальною, яку можна успішно застосовувати до педагогічних систем будь-якої концептуальної зорієнтованості, а з іншого - не віддзеркалює головних особливостей особистісно-зорієнтованого підходу до побудови педагогічного процесу, що є принциповим на сучасному етапі.

Якщо ж мова йде про розбудову особистісно-зорієнтованого простору, провідним стає принцип діалогової взаємодії, який складається з двох частин: власне взаємодії (аналіз складових суперечності „зліва-направо” і справа-наліво,) та її діалогічності, тобто відсутності односторонності й абсолютизації однієї зі складових суперечності, досягнення не просто порозуміння між ними, а пульсуючої згоди. Діалог передбачає досягнення порозуміння, позиційної згоди під час вирішення будь-якої суперечності, виходячи з цільової установки, що кожна складова суперечності містить позитивні елементи. Не пошук причин загострення суперечностей, а спільний пошук істини, намагання наблизити протилежні позиції – основа принципу діалогу культур.

Діалогічна взаємодія не лише необхідна умова розв’язання суперечностей, а й передумова демократизації й гуманізації освітніх процесів. Принцип діалогової взаємодії дозволяє перетворити учня з об’єкта в суб’єкт навчання, створити на навчальних заняттях атмосферу партнерства і співробітництва, спонукає педагогів до систематичного підвищення свого професійного рівня. Отже, принцип діалогової взаємодії передбачає не лише позитивне сприйняття і гуманне ставлення до протилежної думки, погляду, позиції, а й пошук спільної узгоджувальної основи протилежних сторін, об’єднання зусиль для подолання суперечностей. Тому доцільною є орієнтація на рівні педагогічної діяльності з точки зору діалогічності.

„Початковий рівень методологічної підготовки педагога” – панівним у мисленні педагога є монологіка. Початковий рівень формує монопідхід, моноголос, одну свідомість у мисленні та сприйманні педагогічного процесу. У свою чергу, така ситуація приводить у практичній діяльності педагога до егоцентризму, схематизму, формалізму. Учні стають об’єктами впливу, а не суб’єктами діяльності. Має місце перебільшення зовнішніх факторів впливу на розвиток і зниження значення саморозвитку, підкорення науково-технічному прогресу гуманітарного аспекту розвитку, панування

раціонального у свідомості, ідеологізація і насильна моралізація. Така діяльність матиме характер впливів, формувань, перетворень, досягнень визначених (конкретних) цілей. Такий педагог – перетворювач, покоритель, адже його мислення і відповідна педагогічна діяльність будуть ґрунтуватися на „повинен”, на знаннях, а, значить, дуже спрощеному, ідеалізованому розумінні реального педагогічного процесу.

„Діалектичний рівень методологічної підготовки педагога” передбачає процес переходу від відокремленого розуміння різних „моно” (парадигм, теорій, підходів і т.п.) до їх сприймання у діалектичній взаємодії, взаємопереході, взаємозумовленості, взаємодоповнюваності. Декілька логік, підходів, парадигм, теорій можуть займати не крайні положення як протилежності, а й мати щось спільне. Іншими словами, діалектика такого мислення полягає не тільки в розумінні та сприйманні різних педагогічних теорій, а й передбачає їх існування тільки в спільності. Таке мислення відкриває можливості спілкування й управління педагогічним процесом переважно суб’єктно-суб’єктного характеру. Такий педагогічний процес буде мати діалектичний і чіткий характер.

„Діалогічний рівень методологічної підготовки педагога”: діалог стає методологією мислення, діяльності, способом і засобом розуміння педагогічного процесу, в тому числі учнів, принципом навчання та виховання.

Діалогіка мислення педагога та відповідне налаштування педагогічного процесу надає можливість і сприяє виникненню у педагогічному процесі різних „полі” (полілогіка, полі-центризм), приводить до суб’єктно-суб’єктного та діалогічного рівнів управління і спілкування, є умовою демократизації педагогічного процесу, вільного розвитку особистості учня і педагога, збереження індивідуального в колективі, гармонізації педагогічного процесу.

Уявлення педагогічного процесу з точки зору діалогічності можуть формуватися через його зображення в різних схемах з різними рівнями. Таку схему, модель педагогічного процесу творити, обирати, крім самого педагога,

нікому. Саме педагог вибирає чи конструє систему вимірів та систему рівнів у ній, у якій і буде розглядати педагогічний процес та намагатися здійснити його в реальності. Суб'єктивний вибір є вибором з поля можливостей, яке визначається багатьма факторами (принципами педагогіки, рівнем професійної підготовки класу, становленням громадськості, державною політикою у сфері освіти і т.п.). Тому у педагога слід формувати уявлення про педагогічний процес як нескінченно-можливу реальність у вигляді можливих, а не необхідних схем, моделей, рівнів у вигляді можливих структур організації, управління, спілкування.

Література:

1. А м о н а ш в и л и Ш. А. Мой путь к гуманно-личностной педагогике // Мир образования. - 1996. - №7-8. - С. 34.
2. К н я з е в а Е. Н. Одиссея научного разума. Синергетическое видение научного прогресса. - М., 1995.
3. К у з ь м и н а Н. В. Психологическая структура деятельности учителя. - Гомельский университет. - 1976. - С. 67.
4. К у ш н і р В. А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект. - Кіровоград: Видавничий центр КДПУ, 2001. - 348.
5. К у х а р е в Н. В. На пути к профессиональному совершенству. - М., 1990.
6. Л у т а й В. С. Філософія сучасної освіти (навчальний посібник). - К., 1996. - С. 52.
7. С у х о м л и н с ь к и й В. О. Вибрані твори в п'яти томах. К.: Рад. шк., 1997. - Т. 1. - С. 197.
8. П р и г о ж и н И. Р. Природа, наука и новая рациональность //Философия и жизнь. - 1991. - № 7. - С. 34.